

Studija politike: —————>

NAČELA ZELENOG OPORAVKA KOSOVA – POUKE IZVUČENE IZ PRETHODNIH PAKETA I PUT KA ODRŽIVOM OPORAVKU

Autor: Institut za razvojnu politiku (INDEP)

Program: Demokratska uprava

Objavljeno: Januar 2022

Institut za razvojnu politiku (INDEP) u okviru projekta „Oporavak za održivost” ima za cilj da proprati realizaciju Paketa ekonomskog oporavka. On će istovremeno informisati građane o pogodnostima ovog paketa, i analizirati ciljeve i očekivani uticaj mera Paketa ekonomskog oporavka. Realizacija ovog projekta omogućena je podrškom Balkanskog fonda za demokratiju, projekta Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država i USAD-a.

Sadržaj

Uvod	4
Metodologija	6
1. Pogrešan oporavak i nepostojanje načela pri određivanju mera	7
2. Načela zelenog oporavka - pouke iz drugih zemalja	14
2.1. Načelo smanjenja potrošnje i optimizacije troškova	15
2.2. Načelo transformacije infrastrukture	16
2.3. Načelo integracije	17
3. Komparativna studija slučajeva Nemačke, Norveške, Luksemburga i Evropske unije	18
4. Okvir opcija praktične politike na polju zelenog oporavka	21
4.1. Mere na polju energetske efikasnosti	22
4.2. Transformisanje proizvodnje energije kroz oporavak	
4.3. Market Measures and Market Integration Measures	24
Conclusions	26
Recommendations	28

Uvod

Šteta pričinjena kao posledica pandemije KOVIDA-19 i dalje je prisutna u našoj zemlji. Ova šteta nastala u socijalnom, zdravstvenom i ekonomskom aspektu, utiče i na dalji razvoj, ne samo Kosova već i celog sveta. Kao takva, imala je negativan uticaj na brojne lančane ekonomske procese koji utiču na razvoj jedne zemlje, a takođe je pogodila i oštetila brojne ljude koji su deo ovog lanca.

Nastojanja da se kriza izazvana pandemijom prevaziđe ekonomskim paketima, zapravo su olakšala i ubrzala proces oporavka, ali ovi paketi nisu u potpunosti otklonili štetu i poteškoće sa kojima su se suočili građani Kosova. Paket ekonomskog oporavka je četvrti paket po redu koji je usvojila Vlada Kosova kako bi pomogla građanima naše zemlje.¹ Uključivanje brojnih sektora u ovaj paket ne podrazumeva rešavanje problema i samim tim ne obezbeđuje budući održivi oporavak.

Generalno, kosovska privreda je drastično pogođena pandemijom. Gubitak radnih mesta, ugroženost radnika, prekid privrednih delatnosti i zaključavanje kao posledica sprečavanja širenja pandemije KOVIDA-19 su samo neki od uzroka koji su doveli da bruto domaći proizvod (BDP) bude pogođen i narušen.² S tim u vezi, ako potražimo dugoročno i održivo rešenje, i ujedno rešenje koje omogućava oporavak od pandemije, ono što preostaje je integrisanje zelenih politika.

Uprkos prvobitnim nadama da će se kosovska privreda brže oporaviti od zatvaranja uzrokovanog korona virusom, sada postaje jas-

no da će svaki oporavak teći mnogo sporije. Ipak, nije sve nesrećno i turobno. Trenutna situacija pruža Vladi Kosova jedinstvenu priliku da revitalizuje kosovsku privredu tako što će dati prednost rešenjima baziranim na politikama niske emisije ugljenika, koje su naklonjene životnoj sredini i koje se bave klimatskim promenama. Međutim, sudeći po dosadašnjim paketima i aktuelnom paketu koji je trenutno u primeni, Vlada Kosova ne koristi takvu mogućnost.

Prethodni i aktuelni paketi Vlade Kosova, koji imaju za cilj da se pozabave i reše probleme izazvane pandemijom KOVIDA-19, nisu usredsređeni na to da obezbede zeleni ekonomski oporavak. Zeleni oporavak bi bio usmeren na politike i rešenja koja se bave klimatskim problemima i ekonomskom i socijalnom nepravdom. Usvajanjem politika zelene ekonomije, zemlje poput Kosova mogu prokrciti put za ekonomski oporavak i održiva radna mesta zasnovana na ekološki naklonjenim poslovnim modelima.

Paket ekonomskog oporavka nije uzeo u obzir ni prethodno utvrđene kriterijume zelenog oporavka. Nije sadržao ni one koji bi bili odraz troškova pandemije, niti kriterijume za transformaciju energetskeg sistema i poboljšanje životne sredine. Ovi kriterijumi bi mogli da se koriste za povećanje efikasnosti i uticaja paketa oporavka, ali i da se ovaj zamajac iskoristi da potpomogne energetskeg tranziciju i dekarbonizaciju.

¹ Ministarstvo finansija, rada i transfera, Paket ekonomskog oporavka, dostupan na <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/D3A6FA8F-6A6A-42AA-A090-52062568DC47.pdf>, (pristupljeno januara 2022.)

² Agencija za statistiku Kosova, bruto domaći proizvod (BDP) sa pristupom rashodima i proizvodnji, dostupno na <https://ask.rks-gov.net/add-news/bruto-produkti-vendor-bpv-me-qasjen-e-shpenzimeve-dhe-t%C3%AB-prodhimit-tm3-2020/>, (pristupljeno januara 2020.)

Električna energija proizvedena iz obnovljivih izvora energije je neminovna i prava budućnost sektora proizvodnje električne energije širom sveta. Obnovljivi izvori energije predstavljaju nezaobilazan izbor za održiv ekonomski rast, za skladan suživot ljudi i životne sredine, kao i za održiv razvoj. Paket ekonomskog oporavka, u iznosu od 420 miliona evra, predviđa iznos od 100 miliona evra za Meru 5 - Ulaganja u infrastrukturu i životnu sredinu. Naravno, većina mera iz ovog paketa usmerena je na zdravstvenu zaštitu i finansijsku podršku privrednim subjektima i povećanje socijalnih šema za građane koji su najviše pogođeni pandemijom. Međutim, ovaj paket je takođe ostavio prostora za ulaganja u sektor zelene energije. Treba napomenuti da ova mera još uvek nije počela da se primenjuje i shodno tome još uvek nije pokazala efekat u energetsom sektoru Kosova.

U žiži ovog izveštaja nalazi se zeleni oporavak. Izazovi, mogućnosti, koristi i problemi su neke od tačaka na koje se ovaj izveštaj usredsređuje. Osvrtom na ciljeve, očekivanja i mogućnosti zelenog oporavka, nastojimo da izvučemo konkretne zaključke o kvalitetu i značaju ovog oblika oporavka. Takođe, koristeći naučene lekcije, želimo da date preporuke posluže kao osnov za osmišljavanje novih paketa, kako bi bili primenljiviji, efikasniji i usredsređeni na zelene politike.

Metodologija

Za izradu ovog izveštaja, korišćena je mešovita, kvantitativna i kvalitativna metodologija. U delu u kome je korišćeno kvantitativno istraživanje, INDEP je metodom praćenja i kabinetskog istraživanja prikupio podatke i informacije o koracima sprovođenja mera Paketa ekonomskog oporavka. Polazeći od kabinetskog istraživanja, ovaj metod je doprineo prikupljanju podataka na globalnom nivou, ali je pružio i osnovne informacije o tome kako se Kosovo oporavilo od posledica pandemije. U ovom procesu su prepoznati izazovi, problemi i mogućnosti za unapređenje politike koji krče put za postizanje energetske transformacije, oporavak od pandemije i stvaranje budućeg održivog razvoja. Pregled literature pruža dokaze i studije slučajeva drugih država koje su bile uspešne u postizanju zelenog oporavka.

Pored toga, da bi ovaj izveštaj bio što potpuniji, INDEP je kvantitativne informacije dopunio kvalitativnim istraživanjem. Konkretno, metode izabrane za izradu ovog izveštaja su sastavljene od studija slučajeva, prikupljanja podataka i izveštavanja o istraživanjima INDEP-a. Studije slučajeva u kojima su finansijski paketi i zelene politike korišćeni za oporavak, posebno se osvrću na primere Nemačke, Norveške, Luksemburga i Evropske unije.

Ovaj izveštaj je realizovan u okviru procesa praćenja Paketa ekonomskog oporavka. Izveštaj ima za cilj da pruži rešenja i politike koje omogućavaju prevazilaženje krize i poteškoća izazvanih pandemijom KOVIDA-19, u cilju postizanja daljeg ekonomskog razvoja, otvaranja novih radnih mesta, potpomaganja energetske tranzicije i omogućavanja pozitivnog uticaja na životnu sredinu, za sadašnja i buduća pokolenja. Praćenjem primene ovog paketa i prikupljanjem podataka u okviru paketa, INDEP nastoji da informiše građane, poveća nivo transparentnosti i istovremeno poveća nivo odgovornosti.

1. Pogrešan oporavak i nepostojanje načela pri određivanju mera

Pandemija KOVIDA-19 jedan je od najtežih izazova zabeleženih u svetu u poslednjih nekoliko decenija. Opasnost po zdravlje, opasnost od gubitka radnog mesta, težak udarac zadat privredi i druge teškoće koje pogađaju svaku državu, bili su neki od glavnih problema koji su došli zajedno sa pandemijom. Ovi problemi su sa sobom doneli posledice čije rešavanje i vraćanje u normalu koja je vladala u svetu pre pandemije iziskuju mnogo više vremena. Stoga, cena pandemije, iako još uvek nije tačno proračunata ni u jednoj oblasti života, ozbiljno je pogodila i oštetila svaku zemlju, a posebno nerazvijene i zemlje u razvoju poput Kosova.

Još uvek je rano da se napravi konačan presek kada je reč o privredi, broju umrlih i uticaju na socijalno blagostanje. Vlada Kosova je izradila, usvojila i sprovela nekoliko paketa pomoći u cilju rešavanja ovih problema. Od potvrđivanja prvih slučajeva u našoj zemlji, do danas, osmišljena su četiri paketa pomoći, čiji je cilj bio da odgovore na glavne probleme sa kojima se suočavaju kosovske porodice.³ Ovi paketi su počeli od paketa hitnih fiskalnih mera pa do poslednjeg paketa, Paketa ekonomskog oporavka, koji je po obimu izdvojenog novca ujedno i najveći.

Paketi pomoći sprovedeni u našoj zemlji imali su za cilj da što bolje odgovore i reše probleme koji su nastali od izbijanja pandemije pa do danas. Međutim, osim toga, ono što je zajedničko prethodnim ali i sadašnjim paketima jeste činjenica da pokrivaju samo nekoliko karika u lancu razotkrivenih pandemijom, i da istovremeno ne omogućavaju napredak i zeleni i održivi oporavak za budućnost. Isto je zapravo posledica odsustva načela, prilikom propisivanja mera koje bi pomogle u stvaranju novih radnih mesta, uticale na energetska tranziciju i pružile održiv razvoj.

Sa ekonomske tačke gledišta, pre svega, paketi pomoći za oporavak moraju biti usredsređeni na vraćanje proizvodnje i održivo i dugoročno zapošljavanje. Popunjavanje jaza u proizvodnji i stvaranje radnih mesta u cilju smanjenja nezaposlenosti trebalo bi da predstavljaju neke od glavnih ciljeva Vlade Kosova. Iako su neki pogrešno koristili ovu analogiju, prevazilaženje kriza izazvanih pandemijom ne može se poistovetiti sa procesima ratne obnove. Fizički kapital nije uništen i sada je prioritet da ponovo pokrenemo ekonomsko napredovanje zemlje. Prekid ograničenja na polju javnog zdravlja, omogućavanje firmama da rade, vraćanje zaposlenih na svoja radna mesta i motivisanje potrošača da kupuju glavni su kratkoročni izazovi.

Metodologija koju je koristila Vlada Kosova usvajanjem ovih paketa, zapravo predstavlja pokušaj prevazilaženja aktuelnih problema a ne dugoročnu strategiju. Takvi problemi iziskuju rešenja koja će pokriti još veće karike i probleme, koji nisu nastali isključivo pandemijom KOVIDA-19.

³ INDEP, Oporavak kroz kreditiranje - Očekivanja i dostignuća druge mere Paketa ekonomskog oporavka, dostupno na <https://indep.info/ringjallja-permes-kredive-prijet-dhe-arritjet-e-mases-se-dyte-te-pakos-se-ringjalljes/>, (pristupljeno januara 2022)

Takav oporavak je pogrešan i posledično neodrživ na duže staze. Upravo iz tog razloga, glavni fokus treba da bude na energetskej tranziciji, stvaranju novih radnih mesta i postizanju održivog razvoja, kako bi se pandemija prevazišla obezbeđivanjem dugoročnog oporavka i u slučaju javljanja drugih eventualnih kriza ubuduće.

Metodologija koju je koristila Vlada Kosova usvajanjem ovih paketa, zapravo predstavlja pokušaj prevazilaženja aktuelnih problema a ne dugoročnu strategiju. Takvi problemi iziskuju rešenja koja će pokriti još veće karike i probleme, koji nisu nastali isključivo pandemijom KOVIDA-19. Takav oporavak je pogrešan i posledično neodrživ na duže staze. Upravo iz tog razloga, glavni fokus treba da bude na energetskej tranziciji, stvaranju novih radnih mesta i postizanju održivog razvoja, kako bi se pandemija prevazišla obezbeđivanjem dugoročnog oporavka i u slučaju javljanja drugih eventualnih kriza ubuduće.

Međutim, odgovor Vlade Kosova kroz dosadašnje pakete usredsređene samo na aspekte aktuelnih problema naravno da će biti kratkovid. Paketi oporavka od pandemije KOVIDA-19 moraju sadržati par strukturnih ciljeva, kako bi sve što nameravaju izgradili bolje, nego što je to bio slučaj pre pandemije. Još jedan aspekt podrazumeva promovisanje održivijeg oporavka obezbeđivanjem na primer da se izvori električne energije usredsrede na ekološki prihvatljive izvore. U širem smislu, neki od ključnih delova i osnova projektovanja paketa pomoći trebalo bi da se usredsrede na zeleniji oporavak baziran na prirodi, koji je posledično manje intenzivan kada je reč o emisiji ugljenika i koji brine o aktuelnim i budućim klimatskim promenama.

Jedno od osnovnih načela i pre javljanja pandemije bilo je smanjenje ili iskorenjivanje siromaštva i nejednakosti. Tako nešto se može značajno potpomoći otvaranjem perspektivnih radnih mesta. Energetska tranzicija, odnosno prelazak sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije je dugotrajan proces, koji iziskuje veću radnu snagu, za postizanje svog cilja. Kao neizbežan i proces od velikog značaja za našu zemlju, i preliminarni paketi ali i Paket ekonomskog oporavka bi u svojoj strukturi trebalo da sadrže takav princip, odnosno princip zelenog oporavka.

Polazeći od Paketa hitnih fiskalnih mera,⁴ kao prvog paketa za odgovor na probleme i prevazilaženje krize izazvane pandemijom KOVIDA-19, može se primetiti da ovaj paket služi samo prevazilaženju kratkoročnih problema. Mere iz ovog paketa su zapravo osmišljene u nameri da odgovore na nastale finansijske probleme u periodu od nekoliko meseci. Ovakav pristup oporavku zapravo je pogrešan izbor, jer rešenje za oporavak od pandemije mora podrazumevati stvaranje novih radnih mesta, nove politike za privlačenje stranih ulagača u našu zemlju i prelazak sa energije štetne po zdravlje na čistu, zelenu i održivu energiju.

⁴ Ministarstvo finansija i transfera, Paket hitnih fiskalnih mera, dostupan na <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/8810F09D-B3C7-4E09-9BD1-0E2B0B2AF5CB.pdf>, (pristupljeno januara 2022.)

Paket hitnih fiskalnih mera (165 miliona evra)

Koristi

Mera 1

Udvostručiti iznos redovne socijalne pomoći

Mera 2

Dodatnih 30 € više u odnosu na redovnu socijalnu pomoć ili penziju

Mera 3

Pokrivanje troškova mesečnih zarada zaposlenih (i samozaposlenih za inokosna preduzeća) u iznosu od 170 €

Subvencionisanje zakupnine do 50% vrednosti zakupa za mikro preduzeća, mala i srednja preduzeća

Mera 4

Beskatatno kreditiranje javnih preduzeća koja se suočavaju sa finansijskim poteškoćama usled vanredne situacije na polju javnog zdravlja, kako bi se obezbedila njihova privremena likvidnost

Mera 5

Dodatna finansijska podrška opštinama u Republici Kosovo

Mera 6

Dodatak na zaradu u iznosu od 300 € za terenske radnike koji su direktno izloženi opasnosti od infekcije na svom radnom mestu

Mera 7

Dodatna isplata u iznosu od 100€

Mera 8

Isplata u iznosu od 130€

Mera 9

Finansijska podrška za realizaciju inicijative ili projekta

Mera 10	<p>Za mikro preduzeća i samozaposlene, obezbeđenje garancije finansijske likvidnosti (zajmova) kroz određene programe Kosovskog fonda za kreditno jemstvo (KFKJ) u iznosu do 10.000 € za period od 24 meseca.</p> <p>Za trgovinske kompanije i ovlašćene kompanije koje pružaju usluge slične uslugama javnih preduzeća, garancije KFKJ-a do 50% iznosa kredita, a od strane Vlade Kosova dodatno pokriće garancije do 30% iznosa kredita preko iznosa za koji garantuje KFKJ.</p>
Mera 11	Povećanje budžeta za bespovratne zajmove i subvencije Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja u cilju povećanja poljoprivredne proizvodnje
Mera 12	Porast budžeta za bespovratne zajmove i subvencije Ministarstva kulture, omladine i sporta za ublažavanje posledica situacije nastale vanrednom zdravstvenom situacijom u sportskim i kulturnim aktivnostima.
Mera 13	Podrška izvozniciima u Republici Kosovo po završetku vanredne zdravstvene situacije
Mera 14	Isplata od 130 € za registrovanog radnika za naredna dva meseca nakon registracije
Mera 15	Mesečna pomoć od 130 € po porodici

Vlada Kosova usvojila je Program ekonomskog preporoda.⁵ Za ovaj paket je ukupno izdvojeno 222,400,000.00 evra. Mere uključene u ovaj paket nastojale su ne samo da prevaziđu krizu i poteškoće nastale pandemijom, već i da stvore nova radna mesta. Međutim, promena vladinih kabineta, zdravstveni problemi i druge poteškoće izazvane pandemijom nisu omogućili da se takav program unapredi i ispuni. Kao i u prethodnom paketu, tako i u ovom je zabeležen nedostatak oporavka vođenog zelenom budućnošću.

⁵ Kabinet premijera, dostupno na <https://kryeministri.rks-gov.net/?s=programi+i+timekembjes>, (pristupljeno januara 2022)

**Program
ekonomskog preporoda
(222.4 miliona evra)**

Koristi

Mera 1	Subvencionisanje aktivnih preduzeća i „samozaposlenih“
Mera 2	Podrška obrazovnom sektoru kako bi se omogućilo nesmetano odvijanje nastave
Mera 3	Finansijska podrška za zapošljavanje mladih, podrška organizacijama civilnog društva, drugim neformalnim grupama, podsticanje kulturnih, umetničkih, sportskih aktivnosti i njihova revitalizacija
Mera 4	Finansijska podrška projektima i inicijativama koje imaju za cilj da poboljšaju položaj žene u društvu i privredi
Mera 5	Nabavka vakcina i materijala za upravljanje pandemijom
Mera 6	Obezbeđivanje dodatka na zaradu za sektore koji nose glavni teret u upravljanju pandemijom, za zaposlene ovih sektora na terenu i onih koji su direktno izloženi opasnosti od infekcije KOVIDOM-19
Mera 7	Sredstva za Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
Mera 8	Subvencionisanje izvoza za lokalne proizvođače Subvencionisanje zaliha mleka i mlečnih proizvoda Subvencionisanje sektora pogođenih zabranom delatnosti
Mera 9	Podrška kosovskim opštinama za upravljanje pandemijom KOVIDA-19
Mera 10	Rast kapitala Kosovskog fonda za kreditno jemstvo Pokrivanje troška tarife Kosovskog fonda za kreditno jemstvo
Mera 11	Podrška javnim preduzećima
Mera 12	Podrška realizaciji projekta „Za životnu sredine i ozelenjavanje zemljišta“

Mera 13	Podrška Ministarstvu privrede i životne sredine za potprogram Preduzetništvo
Mera 14	Podrška subvencionisanju tarife za obnovljive izvore energije
Mera 15	Podrška postojećim i novim programima vezanim za regionalni razvoj
Mera 16	Podrška penzijskim šemama Podrška socijalnim šemama Podrška osobama koje su već izgubile radna mesta kao posledica pandemije KOVIDA-19

Čak ni Paket ekonomskog oporavka, dakle aktuelni paket pomoći za prevazilaženje krize izazvane KOVIDOM-19, nema u svom središtu obezbeđivanje održivog i dugoročnog oporavka. Ukupan iznos izdvojen za ovaj paket iznosi 420 miliona evra, koji je raspoređen u pet glavnih mera. Iako ovaj paket predviđa 100 miliona evra za investicije u infrastrukturu i životnu sredinu, konkretno ulaganja u energetska efikasnost i električnu energiju, ova mera još nije počela sa primenom i posledično ne nosi perspektivu sprovođenja zelenog oporavka.

Paket ekonomskog oporavka (420 miliona evra)	Koristi
Mera 1	Podrška zapošljavanju
Mera 2	Podrška privredi i proizvodnji subvencionisanjem investicionih kredita, pristupom finansijama, podršci izvozu, ulaganjima u IT i inovacije
Mera 3	Podrška porodicama koje su ostale bez glave porodice kao posledica infekcije KOVIDOM-19, podrška porodicama koje primaju socijalnu pomoć i penzionerima, reforma šeme socijalne pomoći, podrška nezaposlenim porodicama
Mera 4	Podrška zdravstvu, obrazovanju, kulturi i sportu, bezbednosti, dijaspori, javnim preduzećima
Mera 5	Ulaganje u infrastrukturu i životnu sredinu

Prva mera pod nazivom Podrška zapošljavanju predviđa sedam pod-mera. Ovim pod-merama se nastoje obezbediti nova radna mesta, vraćanje na radno mesto onih koji su ostali bez posla, šema bespovratnih zajmova za zanatlije i drugo. Međutim, ova mera ne predviđa stvaranje novih radnih mesta koja bi se usredsredila na projekte proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije. Kako iz drugih istraživanja, tako i iz iskustava drugih zemalja i praksi koje su koristile, zabeleženo je da projekti proizvodnje električne energije iz ovih izvora obezbeđuju nova, održiva i dugoročna radna mesta. Stoga su prošli i aktuelni paketi pomoći Vlade Kosova zaobišli princip zelenog oporavka, kojim bi se moglo postići brže prevazilaženje krize, održiviji ekološki prihvatljiviji oporavak, i sa dužim rokom kada je reč o obezbeđivanju radnih mesta

Drugim rečima, s obzirom na veličinu ekonomskog pada i njegovog očekivanog trajanja, Vlada Kosova bi trebalo da ima jasne smernice pri određivanju prioriteta u svojim rashodima i intervencijama, pored prevazilaženja pandemije KOVIDA-19. U nekim slučajevima, poput zelenog oporavka i potrebe da se smanji nejednakost, potrebna je dugoročna perspektiva. Između ostalog, kao što su subvencije ili novčana podrška za određene kategorije, kreditne garancije, smanjenje poreza kako bi se izbegli stečajevi i subvencionisanje zarada, sve ovo su samo neke od kratkoročnih intervencija za prevazilaženje nekolicine aktuelnih problema. Vlada bi trebalo da postigne ovu ravnotežu, ciljajući paralelno na intervencije koje kombinuju socijalne i ekološke uticaje sa kratkoročnim rezultatom i stvaranjem radnih mesta na duži rok.

2. 2. Načela zelenog oporavka – pouke iz drugih zemalja

Pandemija će po svom završetku ostaviti svoj neizbrisiv trag. Zdravstvene, ekonomske i razvojne posledice primetne su već sada. Međutim, poboljšanje ove situacije, iziskivaće vreme za vraćanje u normalu. Podsticajni paketi koji su realizovani do sada podstiču i vode ka oporavku, ali ovi paketi nisu dovoljni za stvaranje održivog razvoja. Takođe, njihov uticaj ne može da obezbedi da oporavak bude uspešan, u smislu ekonomskog razvoja i održivosti u mnogim oblastima života.

Pored institucionalnih kapaciteta, koji ograničavaju ono što vlade zaista mogu da učine, fiskalne politike, zelene politike i druge politike nameću ograničenja kada je reč o podsticajnim paketima. Ova ograničenja mogu biti problematična u smislu uticaja paketa na građane i preduzeća. Imajući u vidu ova ograničenja, prelazak sa upravljanja ili zbrinjavanja u vreme katastrofe na dugoročni ekonomski oporavak podrazumeva promenu u pristupu vlade.

Održiv oporavak zahteva intervenciju na nivou praktične politike u brojnim razvojnim oblastima, a ne samo fiskalne podsticaje za privremeno prevazilaženje kriza i poteškoća. Politike i odgovori na oporavak moraju biti široki u smislu uključenosti, ekonomskog razvoja, stvaranja radnih mesta i u brojnim drugim oblastima. Shodno tome, paketi oporavka moraju počivati na principu produktivnog razvoja. Politike produktivnog razvoja mogu se uopšteno definisati kao politike koje imaju za cilj jačanje proizvodne strukture jedne nacionalne privrede, kroz otvaranje radnih mesta, ekonomski razvoj, jačanje stabilnosti i postizanje dugoročne održivosti.

Jedan od ključnih aspekata koji treba uzeti u obzir u paketima za oporavak od pandemije KOVIDA-19 je dugoročno ekonomsko i fizičko poboljšanje klimatskih promena i stalna posvećenost postizanju najnižih mogućih nivoa ispuštanja ugljenika.⁶ Prema izveštajima i merenjima obavljenim tokom pandemije i izolacije, kao mera za sprečavanje daljeg širenja pandemije, globalne dnevne emisije gasova sa efektom staklene bašte su bile manje za 17 % u aprilu 2020. godine, u odnosu na isti period 2019. godine.⁷ Ove brojke pokazuju koliko je veliki opseg uticaja svakodnevnih aktivnosti, na globalnu ekologiju. Ponovnim pokretanjem privrednih aktivnosti i postepenim vraćanjem u normalu, emisije gasova sa efektom staklene bašte mogu čak i premašiti prethodne brojke.

Od suštinske je važnosti usvojiti politike i sprovesti oporavak po principu niskog ugljenika i ostvarivanja pozitivnih klimatskih uticaja. Finansiranjem i guranjem zelenih projekata kroz pakete, možemo ostvariti dvostruku korist i na taj način postići ekonomski oporavak i prevazići poteškoće izazvane pandemijom KOVIDA-19, a sa druge strane ostvariti ciljeve ni-

⁶ IAP, Global Green Recovery After COVID-19: Using scientific advice to ensure social equity, planetary and human health, and economic benefits, dostupno na https://www.scj.go.jp/ja/int/other/pdf/iap_communique_2020-1.pdf, (kome je pristupljeno januara 2022)

⁷ Temporary reduction in daily global CO2 emissions during the COVID-19 forced confinement, dostupno na <https://www.nature.com/articles/s41558-020-0797-x>, (pristupljeno januara 2022)

ske emisije gasova sa efektom staklene bašte. Promovisanje energetske tranzicije, uključujući nove projekte proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije, stvorilo bi nova radna mesta, pomoglo bi u smanjenju nivoa ispuštanja gasova sa efektom staklene bašte i pomoglo bi u oporavku koji bi bio zelen i efikasan.

Evropska unija je ranije usvojila plan oporavka koji ima za cilj oporavak od pandemije KOVI-DA-19 i zaštitu životne sredine.⁸ Ukupan iznos izdvojen za ovaj plan iznosi 750 milijardi evra. Ovaj plan predviđa ekonomski oporavak od posledica pandemije. U skladu sa istim najveći iznos sredstava će biti dodeljen zemljama koje proizvode najviše električne energije iz uglja, kao što su Poljska, Nemačka i Rumunija. Ovakvi planovi imaju za cilj stvaranje boljih uslova za život, istovremeno štiteći životnu sredinu i pomažući privredu.

Upravo ovim putem, donosioci politike su odlučili da najbolje rešenje za oporavak treba da bude zasnovano na aspektima zelenih politika. Cilj je da se ubrza energetska tranzicija i stvore mogućnosti za nova radna mesta, kao vid prevazilaženja krize izazvane pandemijom. Ovo je podrazumevalo postavljanje minimalnog cilja potrošnje od 37% za klimatske ciljeve u okviru instituta oporavka i otpora.⁹ Između ostalog, zeleni paketi oporavka su na istom putu kao i Evropski zeleni dogovor. Ideja ovakvih paketa ima multidimenzionalne efekte, među kojima su:

- Poboljšanje ekonomskog razvoja
- Stvaranje novih radnih mesta
- Smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte

2.1. Načelo smanjenja potrošnje i optimizacije troškova

Napredovanjem tehnologije, povećanjem stanovništva i povećanim zahtevima čovečanstva, porasla je i potražnja za većim količinama električne energije. Usled nepotrebnih gubitaka električne energije u stambenim zgradama, ali i na radnim mestima i tehnološkoj opremi, uočen je veliki značaj zahteva za energetsom optimizacijom i lagodnošću korisnika ovog resursa. Shodno tome, tehnike smanjenja potrošnje i optimizacije potrošnje imaju za cilj da

⁸ EU pledges coronavirus recovery plan will not harm climate goals, dostupno na <https://www.theguardian.com/environment/2020/may/28/eu-pledges-coronavirus-recovery-plan-will-not-harm-climate-goals>, (pristupljeno januara 2022)

⁹ A breakdown of EU countries' post-pandemic green spending plans, dostupno na <https://www.bruegel.org/2021/07/a-breakdown-of-eu-countries-post-pandemic-green-spending-plans/>, (pristupljeno januara 2022)

održe ravnotežu između što manje potrošnje električne energije, istovremeno čuvajući lagodnost njenih korisnika.

Smanjenje potrošnje i optimizacija potrošnje direktno utiču na očuvanje životne sredine. Razlog za to je da što je manja potrošnja, time je manja i emisija gasova sa efektom staklene bašte proizvedena iz fosilnih goriva. Stoga, smanjenje upotrebe električne energije direktno utiče na smanjenje štetnog uticaja na životnu sredinu i potpomaže vitalne procese, kao što je proces dekarbonizacije.

Evropska unija je postavila ciljeve u smislu smanjenja potrošnje i optimizacije potrošnje za 2030. godinu. Ovaj cilj je zacrtan na 32.5 % u odnosu na 2020. godinu. Isti se pretače u potrošnju primarne energije od najviše 1,273 Mtoe i finalnu potrošnju energije od najviše 956 Mtoe u 2030. godini.¹⁰ Međutim, smanjenje potrošnje treba da se zasniva na svakoj vitalnoj delatnosti, a ne samo na aspektu potrošnje električne energije.

U svakoj oblasti života trebalo bi se voditi geslom korišćenja što manje materijala za dolazak do jednog proizvoda. Dakle, da bi se došlo do istog proizvoda, povećanje efikasnosti u proizvodnji tog proizvoda predstavljalo bi lančani ciklus redukcije, koja će nastupiti u ostalim procesima koji će uslediti. Očuvanje resursa kako bi ih mogla koristiti sadašnja i buduća pokolenja, jedno je od osnovnih načela održivog razvoja.

2.2. Načelo transformacije infrastrukture

Kosovo je zemlja sa i ne toliko dobrim osobenostima kada je reč o energetskej efikasnosti. Građevinski sektor ne poklanja veliku pažnju efikasnim merama i opremi koja bi smanjila prekomerne troškove koji istovremeno narušavaju životnu sredinu. Transformacijom infrastrukture u građevinskom sektoru stvoreni bi bolji uslovi, veća lagodnost i smanjio bi se nivo zagađenja životne sredine.

Načelo transformacije infrastrukture počiva na korišćenju efikasne opreme koja obavlja isti posao sa manjom količinom električne energije. Izolacija zidova, izolacija krova, izolacija poda, zamena prozora i korišćenje efikasnih kućnih aparata samo su neki od postupaka transformacije infrastrukture koji smanjuju prekomernu potrošnju električne energije. Ovi postupci donose sa sobom koristi koje su u najboljem interesu njihovih korisnika ali i životne sredine. Ove koristi čine:

- Smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte
- Poboljšanje kvaliteta življenja
- Smanjenje uticaja na životnu sredinu
- Ušteda novca

Digitalizacija je važan element transformacije infrastrukture. Razlog za to je što digitalizacija

¹⁰ Eurostat, Energy efficiency statistics, dostupno na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_saving_statistics&oldid=327342#cite_note-1, (pristupljeno januara 2022)

nudi transformaciju procesa kroz tehnološke uređaje koji troše manje električne energije za obavljanje istog posla. Sve ovo donosi veću efikasnost i smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu. Između ostalog, digitalizacija ima veći uticaj na sektor transporta i proizvodnje, nudi bolje uslove i istovremeno pruža nove modele poslovanja i pružanja usluga.¹¹ Razlog za to je što digitalizacija nudi transformaciju procesa kroz tehnološke uređaje koji troše manje električne energije za obavljanje istog posla. Sve ovo donosi veću efikasnost i smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu. Između ostalog, digitalizacija ima veći uticaj na sektor transporta i proizvodnje,¹² nudi bolje uslove i istovremeno pruža nove modele poslovanja i pružanja usluga.

2.3. Načelo integracije

Energetska tranzicija je proces svođenja emisije gasova sa efektom staklene bašte na nulu. Energetska tranzicija zahteva smanjenje upotrebe fosilnih goriva kako u sektoru proizvodnje električne energije tako i kada je reč o uređajima koji prekomerno koriste električnu energiju, ili vozilima koja rade sagorevanjem fosilnih goriva.¹³ Kao ključni proces za dobrobit čovečanstva i životne sredine, on je istovremeno poprilično težak i iziskuje dug vremenski period.

Kosovski paketi oporavka nisu uključili proces energetske tranzicije i dekarbonizacije. Posledično, Vlada Kosova nije sledila korake drugih zemalja koje su koristile oporavak od pandemije KOVIDA-19 za promovisanje i unapređenje ovih procesa. Sem uticaja na životnu sredinu, uključivanje ovih procesa u prethodne pakete, ali i u Paket ekonomskog oporavka bi pomoglo da se stvori prostor za nova radna mesta, pomoglo bi kosovskim porodicama da prevaziđu pandemiju i prokrčilo bi put razvoju budućnosti, kroz procese vezane za zaštitu životne sredine i transformaciju energetskog sektora Kosova.

Uključivanje energetske tranzicije i dekarbonizacije u podsticajne pakete u vezi sa pandemijom KOVIDA-19 pomoglo bi i približilo Kosovo procesu evropskih integracija. Razlog za to je što je jedan od glavnih prioriteta Evropske unije upravo energetska tranzicija i dekarbonizacija.¹⁴ Stoga bi zeleni oporavak doneo mnogo veće koristi pored prevazilaženja aktuelne krize, jer bi takve politike obezbedile i druge ciljeve kao što su zaštita životne sredine, transformacija energetskog sistema, približavanje evropskim politikama i stvaranje stabilnosti na duži period.

¹¹ European Council, Digitalisation for the benefit of the environment: Council approves conclusions, dostupno na <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/17/digitalisation-for-the-benefit-of-the-environment-council-approves-conclusions/>, (pristupljeno januara 2022)

¹² Oko-Institut, Impacts of the digital transformation on the environment and sustainability, dostupno na https://ec.europa.eu/environment/enveco/resource_efficiency/pdf/studies/issue_paper_digital_transformation_20191220_final.pdf, (pristupljeno januara 2022)

¹³ UCL, Decarbonising energy and the energy transition, dostupno na <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/news/2021/apr/decarbonising-energy-and-energy-transition>, (kome je pristupljeno januara 2022)

¹⁴ Florence School of Regulation, The European Union Energy Transition: Key priorities for the next five years, dostupno na <https://fsr.eu.eu/publications/?handle=1814/63553>, (pristupljeno januara 2022)

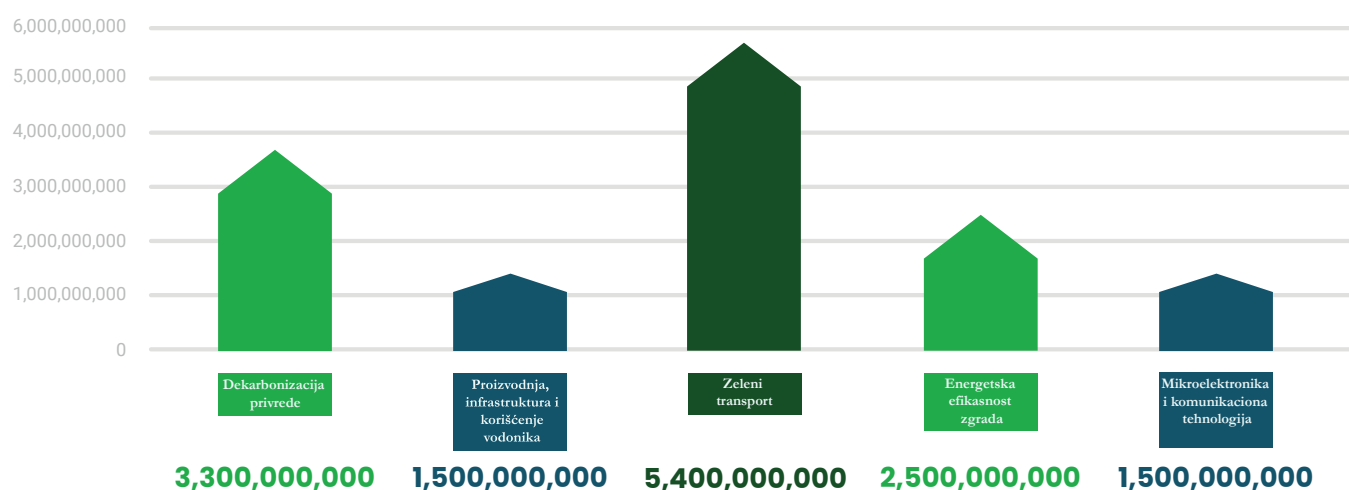
3. Komparativna studija slučajeva Nemačke, Norveške, Luksemburga i Evropske unije

Zeleni oporavak predstavlja ključ da se obezbedi sve veći održiv i elastičan rast i razvoj nakon KOVIDA-19. Primeri iz sveta pokazuju kako klimatske promene i druge zelene teme mogu biti od centralne važnosti u odgovoru na KOVID-19, kako bi zemlje mogle bolje da se izgrade.¹⁵ Evropske zemlje kao što su Nemačka, Norveška, Luksemburg, ali i Evropska unija generalno su izradile, usvojile i primenile pakete oporavka od KOVIDA-19 bazirane na principima zelenih politika.

Nemačka kao jedna od ekonomski najrazvijenijih zemalja u Evropi je već usvojila nekoliko paketa oporavka od pandemije KOVIDA-19. Ovi paketi, kao i u drugim zemljama, imaju za cilj unapređenje i prevazilaženje krize izazvane pandemijom. Plan oporavka koji je usvojio Savet Evropske komisije 13. jula 2021,¹⁶ predstavlja jedan od najambicioznijih paketa u Evropi.

Nemačka država će ovim paketom oporavka po stopi od najmanje 42% podržati klimatske ciljeve, a najmanje 52% paketa će podstaći digitalnu tranziciju.¹⁷ Ovakva izdvajanja za paket koji ima za cilj prevazilaženje krize su ambiciozna u smislu postizanja ciljeva klimatskih promena, obnovljivih izvora energije i daljeg unapređenja zelene agende. Shodno tome, ovaj paket će, pored ovih ciljeva, stvoriti i nove mogućnosti za nova radna mesta.

Paket oporavka Nemačke

¹⁵ ADB, Responses to Post-COVID-19 Green Recovery, dostupno na <https://www.adb.org/sites/default/files/related/185636/responses-post-covid-19-green-recovery.pdf>, (pristupljeno januara 2022)

¹⁶ European Commission, Germany's recovery and resilience plan, dostupno na https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility/germanys-recovery-and-resilience-plan_en, (kome je pristupljeno januara 2022)

¹⁷ Ibid.

Norveška je još jedna evropska zemlja koja je pripremila pakete za rešavanje poteškoća, bazirane na zelenim politikama. Norveška je zemlja koja gotovo uopšte ne emituje gasove sa efektom staklene bašte, jer se 98 % proizvodnje električne energije u ovoj zemlji bazira na hidroelektranama i vetroelektranama.¹⁸ Međutim, to je nije sprečilo da u paket oporavka od pandemije KOVIDA-19 uvrsti mere za povećanje proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije, imajući u vidu da isto obezbeđuje nova radna mesta, dugoročnu održivost i čistiju budućnost.

Norveška je osmislila paket od 370,000,000 evra za pružanje podrške zelenoj industriji.¹⁹ Neke od glavnih oblasti na koje se ovaj paket usredsređuje su:

- vodonik (prerada, infrastruktura, upotreba)
- akumulatorska tehnologija
- vetroelektrane
- transport sa niskom stopom ispuštanja izduvnih gasova

Takav paket povećava konkurenciju, pomaže u smanjenju emisije gasova sa efektom staklene bašte, otvara nova radna mesta i pomaže građanima i privrednim subjektima u Norveškoj da brže i održivije prevaziđu krizu izazvanu pandemijom KOVIDA-19.

Vlada Luksemburga odlučila je da osmisli podsticajne pakete zasnovane na zelenim politikama. Stoga je Vlada Luksemburga odlučila da pruži podršku energetske efikasnosti i električnim automobilima, sa ciljem da pomogne građanima, ali istovremeno unapredi proces dekarbonizacije i energetske tranzicije. Koristi se nalaze u rasponu do 30,000 evra po domaćinstvu i 8,000 evra po električnom automobilu.²⁰ Takve subvencije poboljšavaju kvalitet života i stvaraju veliki prostor za čistiju budućnost.

Fond Evropske unije za oporavak predviđa 500,000,000,000 evra u vidu bespovratnih zajmova i 250,000,000,000 evra u vidu zajmova namenjenih državama članicama.²¹ Ova sredstva su izdvojena da potpomognu proces oporavka, a istovremeno predstavljaju ulaganja u energetske tranziciju i finansiranje država zavisnih od uglja. Dakle, pored oporavka, Evropska unija koristi priliku da se vrati u normalu pomažući vitalne zelene procese, koji su u najboljem interesu životne sredine i održivog razvoja.

¹⁸ Energy Facts Norway, Energy Production, dostupno na <https://energifaktanorge.no/en/norsk-energiforsyning/kraftproduksjon/>, (pristupljeno januara 2022)

¹⁹ Life in Norway, Norway Proposes NOK 3.6bn Green Investment Package, dostupno na <https://www.lifeinnorway.net/norway-proposes-nok-3-6-billion-green-investment-package/>, (pristupljeno januara 2022)

²⁰ RTL, Climate action: "It's now!" - green affordable housing in Luxembourg, dostupno na <https://today.rtl.lu/news/luxembourg/a/1526282.html>, (pristupljeno januara 2022)

²¹ ADB, Responses to Post-COVID-19 Green Recovery, dostupno na <https://www.adb.org/sites/default/files/related/185636/responses-post-covid-19-green-recovery.pdf>, (pristupljeno januara 2022)

Očekuje se da će bespovratni zajmovi Evropske unije biti podeljeni u nekoliko glavnih kategorija. Te kategorije su:²²

- 560,000,000,000 evra biće izdvojeno na ime zelene tranzicije i digitalizacije privrede
- 55,000,000,000 evra biće izdvojeno u društveno-ekonomskom smislu
- 15,000,000,000 evra biće podeljeno u sektoru poljoprivrede

Cilj dodele navedenih sredstava je postizanje bolje budućnosti, gde je fokus na ekonomskom oporavku i prioritetima čiste budućnosti.

Žiža i pravac paketa u rasponu od energetske tranzicije, dekarbonizacije i čiste životne sredine predstavljaju jasnu mapu puta koju treba slediti da bi se postigao uspešan i održiv oporavak. Ovakve prakse, koje već pokazuju uspeh, trebalo bi da posluže kao osnova koju Vlada Kosova treba da uzme u obzir. Budući paketi oporavka bi trebalo mnogo više da uključe oporavak, nego spasavanje prethodnog stanja privrede. Od velike je važnosti da Vlada Kosova bude jako pozicionirana u agendi reformi, koja sa mračne prelazi na zelenu privredu.

²² European Commission, Europe's moment: Repair and prepare for the next generation, dostupno na https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_940, (pristupljeno januara 2022)

4. Okvir opcija praktične politike na polju zelenog oporavka

Vlada Kosova mora da promeni tok Paketa ekonomskog oporavka ali i paketa koji će uslediti kasnije. Vreme je da Kosovo preusmeri finansijska sredstva sa investicija u transportni sektor, na investicije u zdravstveni sektor i da pokaže ozbiljnu posvećenost omogućavanju tranzicije energetskog sektora. Usmeravanje politika ka ovim sektorima i razmatranje mogućnosti za zeleni oporavak će obezbediti bolji pristup oporavku od pandemije KOVIDA-19 i pružiti mogućnosti za brže prevazilaženje krize.

Međunarodne finansijske institucije pružile su svoju pomoć tako što su obezbedile podršku i finansijska sredstva za realizaciju brojnih projekata, ali i za prevazilaženje poteškoća nastalih pandemijom. Institucije kao što su Evropska investiciona banka, Razvojna banka Saveta Evrope i Svetska banka²³ su obezbedile i još uvek obezbeđuju sredstva i grantove koji pomažu u unapređenju važnih ekonomskih, zdravstvenih i drugih procesa koji doprinose održivom razvoju.

Neke od opcija kroz koje se može postići zeleni oporavak su:

- Obezbeđivanje novih radnih mesta kroz energetske tranzicije
- Jačanje zaštite biodiverziteta
- Reforma transporta
- Povećanje mera energetske efikasnosti
- Digitalizacija
- Tržišne mere i integracija tržišta

Gore navedene politike su samo neke od mera koje je Vlada Kosova mogla da integriše u prošle pakete i Paket ekonomskog oporavka, i time omogući bolji pristup pandemiji KOVIDA-19, koji je više vođen daljim razvojem.

Kao odgovor na značajna ekonomska previranja izazvana pandemijom KOVIDA-19, Vlada Kosova treba da podstakne privredni rast na održiv, zaštićen i dugoročan način. Shodno tome, u nastavku slede neke od konkretnih mera koje bi doprinele ostvarivanju ovakvih ciljeva.

²³ INDEP, Oporavak je zelen: Korist od energetske efikasnosti za privatni sektor, dostupno na https://indep.info/wp-content/uploads/2021/03/INDED_Rimekembja-eshte-e-gjelber_shkip.pdf , (pristupljeno januara 2022.)

Opcije politike

Koristi

Proizvodnja električne energije iz obnovljivih izvora energije

1. Stvaranje radnih mesta
2. Energetska tranzicija i dekarbonizacija
3. Porast investicija
4. Približavanje evropskim politikama i integracija u Evropsku uniju
5. Tehnološke inovacije

Mere energetske efikasnosti

1. Smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte
2. Pобољшanje kvaliteta življenja
3. Smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu
4. Stvaranje novih radnih mesta
5. Pобољшanje prihoda domaćinstva
6. Podsticanje regionalnog razvoja
7. Ubrzava pogodnosti smanjenja ugljenika i smanjuje potražnju za energijom

Reforma transporta

1. Smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte
2. Digitalizacija transporta
3. Dekarbonizacija

4.1. Mere na polju energetske efikasnosti

Energetska efikasnost podrazumeva korišćenje što manje količine električne energije za obavljanje istog posla. Ovim procesom smanjujemo račune i umanjujemo zagađenje. Mnoga domaćinstva i preduzeća koriste veće količine električne energije nego što im je potrebno. Takvu praksu treba promeniti i dodati mere čiji će cilj biti da smanjimo prekomernu količinu električne energije koju koristimo.

Znajući da bi energetska efikasnost doprinela postizanju zelenog oporavka, Vlada Kosova bi trebalo da primeni mere i politike koje bi služile upravo tom cilju. Neke od mera ili politika koje bi dalje prilagodile energetske efikasnost u kosovskom društvu su:

- Standardi opreme
- Građevinski propisi
- Taksa na CO₂
- Obuka i edukacija

Sve ove mere bi pomogle jasnijem razumevanju, primeni i postizanju smanjenja nepotrebnih troškova električne energije.

Standardi opreme

Vlada Kosova je u prilici da u okviru podsticajnih paketa, uključi mere koje subvencionišu jedan deo efikasnih kućnih aparata koje kosovske porodice ugrađuju u svojim domovima. Takve mogućnosti su u skladu sa zelenim oporavkom i odgovaraju evropskim direktivama. Takvim politikama, Vlada pomaže građanima, životnoj sredini i proces dekarbonizacije.

Građevinski propisi

Primeniti mere energetske efikasnosti u novim i postojećim zgradama. Donošenjem pravila koja jasno definišu ciljeve efikasnosti u zgradama i njihovu primenu, doprinećemo budućnosti koja će biti čistija i održivija. Iako je u Republici Kosovo na snazi Zakon br. 04/L - 110 o gradnji, ovaj zakon se ne sprovodi striktno. Razlog tome je što zakon kaže da se moraju poštovati mere energetske efikasnosti da bi objekat dobio sertifikat o upotrebi, a o tome se već neko vreme ne vodi računa.

Taksa na CO₂

Taksa na CO₂ funkcioniše po principu da zagađivač plaća, primoravajući proizvođače i potrošače da plate taksu za svaku tonu emisije CO₂. Efekat takse primetan je u smanjenju uticaja na životnu sredinu i kažnjavanje velikih zagađivača. Primena takve politike bi pomogla povećanju nivoa energetske efikasnosti, transformaciji proizvodnje i daljem uključivanju obnovljivih izvora energije u našoj zemlji.

Vlada Kosova je stagnirala u primeni mera koje bi podstakle privredni rast, i koje bi istovremeno doprinele energetskej tranziciji i dekarbonizaciji. Postoji niz mera koje bi Vlada Kosova mogla primeniti, čime bi se postigle koristi u obe gore navedene oblasti. Neke od mera koje bi Vlada Kosova mogla da preduzme, a koje su bliske merama energetske efikasnosti su:

- Subvencionisanje zelenih zajmova
- Subvencionisanje polovine iznosa utrošenog na povećanje energetske efikasnosti (izolacija zidova, izolacija krovova, izolacija poda, zamena prozora i vrata, zamena kućnih aparata)
- Subvencionisanje električnih automobila
- Izgradnja elektrana na obnovljive izvore

4.2. Transformisanje proizvodnje energije kroz oporavak

Izgradnja centrala za proizvodnju električne energije obnovljivim izvorima energije jedna je od ključnih tačaka koju je trebalo uvrstiti i u prethodne pakete, ali i u Paket ekonomskog oporavka. Znajući da je Kosovo zemlja čija se proizvodnja električne energije zasniva na uglju, pandemija KOVIDA-19 i oporavak od ove pandemije takođe bi trebalo da predstavljaju mogućnosti za transformaciju proizvodnje. Ovo predstavlja vid oporavka, imajući u vidu da nosi sa sobom otvaranje novih radnih mesta i nove mogućnosti za ulaganja iz inostranstva, a

sa druge strane omogućava ekonomski oporavak od pandemije.

Ako vlade ograniče globalno zagrevanje na 1.5 stepeni Celzijusa iznad predindustrijskih nivoa, sektor obnovljive energije mogao bi porasti na 38 miliona radnih mesta do 2030. i 43 miliona radnih mesta do 2050. godine.²⁴ Sagledavajući potencijal Kosova za proizvodnju električne energije od sunca i vetra, onda je potencijal za dalji ekonomski razvoj visok. Takve mogućnosti treba da uključiti u pakete oporavka koje će usvojiti Vlada Kosova.

Lignit je glavni izvor energije na Kosovu. Iz ovog izvora se proizvodi 86.49% ukupnog operativnog kapaciteta električne energije, a ostatak iz hidroelektrana, vetroelektrana i solarnih elektrana.²⁵ Glavni baseni lignita su: kosovski basen, metohijski basen i drenički basen. Ovo gorivo u velikoj meri zagađuje životnu sredinu i veoma je štetno po sve žive organizme. Poslednjih godina počelo je uključivanje obnovljivih izvora energije na naše energetske tržište, ali zacrtani ciljevi još uvek nisu postignuti.

Stoga će Kosovo, u cilju evropske integracije, razvoja zemlje, stvaranja radnih mesta i energetske tranzicije, nužno morati da preobrati aktuelni energetski sektor. Prelazak na zelenu energiju je budućnost, koja je neizbežna. S tim u vezi, podstičemo Vladu Kosova da razmotri zelene opcije za oporavak, za lakše suočavanje sa krizom izazvanom pandemijom i dugoročniji razvoj zemlje.

4.3. Tržišne mere i integracija tržišta

Tržište predstavlja savez interkonektora, a samim tim i promet energijom koji se ostvaruje posredstvom njih.²⁶ Stvaranje zajedničkog energetskeg tržišta je povoljno za svaku zemlju. Razlog za to je što obezbeđuje sigurniji protok energije, lakše dodeljivanje kapaciteta, brže i jeftinije trgovanje i pruža pristupačniju cenu potrošačima. Shodno tome, Kosovo i Albanija treba da imaju za cilj stvaranje zajedničkog tržišta koje obezbeđuje veće i sigurnost snabdevanja za obe zemlje.

Neke od mera koje bi trebalo da budu uključene u pakete oporavka, približene energetskeg tržištu su:

- Investicije u energetske mreže
- Organizovanje aukcija energije iz obnovljivih izvora

Između ostalog, prethodni paketi i sadašnji paket bi integrisanjem ovih mera doprineli ubrzanju procesa energetske unije sa Albanijom.

²⁴ Reuters, Renewable energy jobs grew globally in 2020 despite COVID-19 crisis, dostupno na <https://www.reuters.com/business/cop/renewable-energy-jobs-grew-globally-2020-despite-covid-19-crisis-2021-10-21/>, (pristupljeno januara 2022)

²⁵ Regulatorna kancelarija za energetiku, Godišnji izveštaj za 2020, dostupno na https://vvv.ero-ks.org/zrre/sites/default/files/Publikimet/Raportet%20Vjetor/Raporti%20vjetor%202020_ZRRE_shkip.pdf, (pristupljeno januara 2022.)

²⁶ INDEP, Energetska unija Kosova i Albanije - Izazovi i mogućnosti za budućnost, dostupno na <https://indep.info/bashkimi-energetik-kosove-shkiperi-sfidat-dhe-mundesite-per-te-ardhmen/>, (pristupljeno januara 2022)

Zajedničko tržište ima za cilj da ponudi niz različitih proizvoda kako bi omogućilo konkurenciju i dalo mogućnost potrošaču da izabere upravo onaj proizvod koji najbolje odgovara njegovim interesima. Konkurencija donosi veću transparentnost, mogućnost izbora, bolje poslovanje tržišta i sigurnost snabdevanja električnom energijom. Daljom integracijom obnovljivih izvora energije stvorila bi se veća raznolikost i više opcija za potrošače. Posledično, paket bi poboljšao aktuelnu situaciju u energetsom sektoru, a kasnije doneo potrošačima i druge pogodnosti.

Zaključak

- Pandemija KOVIDA-19 nanela je značajnu štetu na Kosovu. Podsticajni paketi koji su primenjeni i koji se trenutno primenjuju nisu imali pravi pristup. Razlog za to je što je glavni cilj bilo prevazilaženje trenutne krize, a ne stvaranje stabilnosti i privrednog rasta na duži rok. Takav pristup je pogrešan i samim tim neefikasan u pomaganju građanima Kosova.
- Zeleni oporavak nije činio osnovu za oporavak na Kosovu. Mera koje se odnose na stvaranje novih resursa za proizvodnju električne energije putem obnovljivih izvora energije nije bilo i nema ih ni u Paketu ekonomskog oporavka. Lanac stvaranja ovih resursa vezan je za nekoliko veoma važnih faktora, kao što su stvaranje novih radnih mesta, prevazilaženje krize, ekonomski razvoj i unapređenje procesa energetske tranzicije. Vlada Kosova treba da načini ozbiljan preokret ka zelenoj i održivoj budućnosti, kroz izradu i planiranje širih ekonomskih paketa, koji uključuju podsticajne zelene mehanizme.
- Vlada Kosova nije sledila primere podsticajnih paketa u svetu. Primeri Nemačke, Norveške, Luksemburga i Evropske unije su glavna referentna tačka na ono što predstavlja pravi zeleni oporavak. Vlada Kosova ozbiljno treba da se posveti zelenom oporavku i da izdvoji sredstva za ovaj oporavak, olakšavajući još više investicije privatnog sektora u obnovljive izvore energije, posebno u solarne panel sisteme za domaćinstva i privredne subjekte. Takva politika će omogućiti Kosovu da, u skladu sa politikama i propisima EU, ostvari održivi razvoj zemlje i društvenu i ekološki prihvatljivu budućnost.
- Evropske zemlje zelenim paketima podrške postižu uspeh u prevazilaženju krize izazvane pandemijom KOVIDA-19. Subvencionisanje mera za povećanje energetske efikasnosti, subvencionisanje električnih automobila i druga podrška u smislu zelenih politika, donose brojne koristi po budućnost. Shodno tome, na osnovu politika drugih zemalja i njihovog uspeha, i Kosovo treba da sledi primere prošlih paketa, korišćenjem takve metodologije.

- Vlada Kosova ne preduzima mere za transformaciju energetskeg sektora. Moćnost oporavka od pandemije KOVIDA-19 kroz zeleni oporavak je adekvatna i profitabilna. Sem diversifikacije i povećanja izvora energije, postigao bi se čistiji i perspektivniji ekonomski razvoj, nego što je to slučaj sada. Ovaj izveštaj je ilustrirao primere na koje bi Vlada Kosova mogla da se pozove i po njima osmisli naredne pakete koji bi zasigurno trebalo da se usredsrede na zeleni oporavak, a ne samo na politike za prevazilaženje aktuelne ekonomske krize.

Preporuke

1. Vlada Kosova da pripremi podsticajne pakete koji uključuju zelene politike. Vlada bi trebalo da da prioritet podršci za povećanje broja proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora energije. Ovim projektima treba obezbediti nova radna mesta, diversifikaciju proizvodnje, zaštitu životne sredine i energetske tranziciju. Podsticajne mere predviđene budućim paketima trebalo bi da budu profitabilne i po zemlju, ali i za ulagače, kako bi se ubrzao oporavak i postigli ciljevi postavljeni evropskim direktivama.
2. Vlada Kosova da ukine takse na opremu za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora. Ukidanje poreza na dodatu vrednost koji iznosi 18% za ove uređaje, podstaciće ulagače da ulažu u nove projekte na Kosovu. Takva politika potpomaže energetske tranziciju, otvara nova radna mesta i omogućava ubrzanje procesa dekarbonizacije.
3. Vlada Kosova da izdvoji značajna sredstva za izgradnju vetroelektrana i fotonaponskih elektrana. Mogućnost proizvodnje električne energije iz ovih izvora je velika, pa bi ulaganja i sredstva Vlade trebalo da budu usmerena upravo na ovakve projekte. Obezbeđivanje novih radnih mesta, povećanje kapaciteta za proizvodnju električne energije, energetska sigurnost i energetska tranzicija, su samo neke od prednosti ovakvih projekata.
4. Slediti primere zemalja koje su primenjivale podsticajne pakete koji su počivali na zelenim politikama. Primeri Nemačke, Norveške, Luksemburga i Evropske unije doprinose kreiranju pravog, sveobuhvatnog i razvojnog paketa za prevazilaženje krize pandemije KOVIDA-19. Vlada Kosova treba da usvoji dobre prakse, koje su se pokazale uspešnim u drugim zemljama, kako bi obezbedila da budući paketi ostvare mnogo veći uticaj na ekonomski oporavak zemlje.
5. Povećati kampanje podizanja svesti u pogledu tehnologije za sopstvenu proizvodnju solarne energije i mera energetske efikasnosti. Postoji veliki nedostatak svesti i informacija o mogućnostima korišćenja obnovljivih izvora energije za kupce-proizvođače (prozumere) na Kosovu. Shodno tome, Vlada Kosova mora da obezbedi da potrošači budu dobro informisani o pravima i odgovornostima, kao i o uštedi električne energije za vlasnike kuća. Istinska kampanja bi pružila dovoljno informacija potrošačima koji se ustručavaju da preduzmu korake u vezi sa ovim tehnologijama.

6. Vlada Kosova treba da započne razgovore sa institucijama kao što su Evropska investiciona banka, Razvojna banka Saveta Evrope i Svetska banka o obezbeđivanju zelenih kredita za oporavak. Upravo te institucije obezbeđuju sredstva za ulaganja u zelene projekte. Stoga bi pregovori pre izrade paketa obezbedili dobro strukturiran i siguran paket, u smislu njegovog finansiranja i primene.
7. Vlada Kosova treba da uspostavi elektronski mehanizam koji prati sprovođenje mera paketa oporavka. Ovaj mehanizam bi služio kao platforma za praćenje napretka, povećanje komunikacije sa zainteresovanim stranama i planiranje politika na osnovu nivoa realizacije ciljeva. Takođe, kroz ovaj mehanizam bi se povećao i nivo transparentnosti i odgovornosti.
8. Vlada bi trebalo da stvori zajedničku grupu, koju čine predstavnici različitih institucija, predstavnici privrednih subjekata i civilnog društva za izradu budućih paketa. Uključivanje u takve procese podrazumeva osmišljavanje boljeg, profitabilnijeg i u ekonomskom smislu uspešnijeg paketa. Ideje i iskustva su veoma važni u prevazilaženju aktuelne krize, pa se priprema za bolju budućnost mora zasnivati na mišljenjima svih relevantnih aktera.
9. Svi naredni paketi treba da budu stavljeni na javne konsultacije pre njihovog usvajanja. Javne konsultacije su pravične prema svima, pa je njihovo uključivanje u pakete namenjene građanima veoma važno. Takav proces povećava uverenost u vezi sa uspehom paketa, omogućava veće učešće sektora pogođenih pandemijom i ubrzava proces oporavka.
10. Oceniti mere prethodnih paketa i mere Paketa ekonomskog oporavka. Procena uticaja ovih mera pomaže u izradi mera budućih paketa, kako ne bi bilo neuspeha u podržavanju građana. Postavljanje standarda za svaku meru kroz proces njihove procene pomaže u prevazilaženju poteškoća izazvanih pandemijom KOVIDA-19.

„Ovaj projekat podržava Balkanski fond za demokratiju (BTD), projekat Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Država i američkog naroda, preko Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj (USAID), a sprovodi ga Institut za razvojnu politiku – INDEP. Stavovi i mišljenja izneti u njemu ne odražavaju nužno stavove ili mišljenja BTD, GMF, USAID-a ili Vlade SAD-a.”